

Magdalena Dąbrowska

Instytut Rusycystyki
Uniwersytet Warszawski

„Wystawić czytelnikom w rzucie jednym oka literaturę rosyjską”, czyli o przeglądach dziejów literatury rosyjskiej w polskich wydawnictwach periodycznych pierwszej połowy XIX wieku

Streszczenie

Artykuł dotyczy recepcji literatury rosyjskiej (piśmiennictwo staroruskie, XVIII wiek, początek XIX wieku) w polskich wydawnictwach periodycznych (głównie czasopismach) pierwszej połowy XIX wieku. Przedmiotem omówienia są przeglądy dziejów literatury rosyjskiej (oryginalne i tłumaczenia): *Literatura rosyjska* („Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” Cypriana Godebskiego i Ksawerego Kosseckiego, 1804), *Panteon autorów rosyjskich* Nikołaja Karamzina (w tłumaczeniu pod tytułem *Literatura rosyjska*, przedmowa Józefa Kossakowskiego; „Dziennik Wileński”, 1806) oraz *Krótki zarys historii literatury rosyjskiej* („Przyjaciel Ludu, czyli Tygodnik potrzebnych i pożytecznych wiadomości”, Leszno, 1847–1848). Kontekst interpretacyjny tworzą prace N. Grecza, S.B. Lindego, F. Bentkowskiego, N. Bantysz-Kamińskiego, K. Chromińskiego, A. Mickiewicza, P. Dubrowskiego. Artykuł dotyczy dziejów syntez historycznoliterackich w Polsce i Rosji.

Słowa kluczowe: literatura rosyjska, literatura polska, XIX wiek, recepcja, wydawnictwo periodyczne, synteza historycznoliteracka

Abstract

The article concerns the reception of the Russian literature (Old-Russian writing, 18th century, early 19th century) in the Polish periodical publications (especially magazines) in the first half of the 19th century. There are discussed the reviews of the history of the Russian literature (original works and translations): *Russian literature* („Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” by Cyprian Godebski and Ksawery Kossecki, 1804), *The Pantheon of the Russian authors* by Nikolay Karamzin (translated as *Russian literature*, the preface by Józef Kossakowski; „Dziennik Wileński”, 1806) and *A short review of the history of the Russian literature* („Przyjaciel Ludu, czyli Tygodnik potrzebnych i pożytecznych wiadomości”, Leszno, 1847–1848). The interpretive context is the works of N. Grecsch, S.B. Linde, F. Bentkowski, N. Bantysch-Kamienski, K. Chromiński, A. Mickiewicz, P. Dubrowski.

The article concerns the history of the literary and historical syntheses in Poland and Russia.

Keywords: Russian literature, Polish literature, 19th century, reception, periodical publication, literary and historical synthesis

W roku 1823 ukazał się w Warszawie w tłumaczeniu Samuela Bogumiła Lindego *Rys historyczny literatury rosyjskiej* Nikołaja Griecza. Dla Lindego nie był to pierwszy kontakt z kulturą i nauką rosyjską: wspominając w przedmowie do tego wydania *Rys bibliografii rosyjskiej* Wasilija Sopikowa, stwierdził, że *zjawienie się pierwszego tomu dzieła [...] całą [jego – M.D.] uwagę ściągnęło na bogactwo literatury ruskiej i ścisłą jej z naszą polską styczność*¹. Przejawem tego stało się przygotowanie przez niego recenzji pracy Sopikowa, opublikowanej pod tytułem *O literaturze rosyjskiej* w latach 1815–1816 w „Pamiętniku Warszawskim”², a także właśnie przekład *Rysu historycznego literatury rosyjskiej*, oświecającego, jak pisze we wspomnianej przedmowie, *nas dokładnie względem dawnego i teraźniejszego stanu literatury naszych pobratymców*³. Za Grieczem Linde stwierdza, że w dziele tym *nie trzeba szukać wszystkich wzorowych tworów rosyjskich, [...] nie jest [ono – M.D.] Panteonem Literatury: mamy do czynienia tu bowiem nie z zupełnym ukończonym kursem literatury, lecz krótkim tylko rękowództwem, jakiego każdemu [...] dobrze wychowanemu człowiekowi potrzeba*⁴. Warto przypomnieć, że *Rys bibliografii rosyjskiej* Sopikowa, którego krytycznym rozpatrzeniem był artykuł *O literaturze rosyjskiej* i o którym wzmianka otwiera przedmowę do polskiego wydania *Rysu historycznego literatury rosyjskiej* Griecza, stanowi pierwszą w Rosji próbę realizacji pomysłu stworzenia „repertuaru książek rosyjskich” przez „opisanie ich *de visu*”⁵, sam zaś *Rys historyczny literatury rosyjskiej* – przez zastosowany w nim sposób wyłożenia materiału – zapisał się jako „zwiastun” późniejszych klasycznych syntez historycznoliterackich⁶. Z „rękowództwami” po literaturze rosyjskiej – różnicowanymi pod względem zakresu i stopnia szczegółowości rozpatrywanego materiału, a także tego, czy stanowiły przekład z rosyjskiego, czy wyszły spod pióra polskiego krytyka – spotykamy się również na łamach wydawnictw periodycznych. Co warte odnotowania, w przedmowach redakcyjnych do nich

¹ S.B. Linde, *Przedmowa polskiego wydawcy [w:] Nikołaja Grecza Rys historyczny literatury rosyjskiej... przez Samuela Bogumiła Linde*, Warszawa 1823, s. II.

² *O literaturze rosyjskiej* przez Samuela Bogumiła Lindego, Prez. Tow. El., Rekt. Lic. Warsz., „Pamiętnik Warszawski” 1815, t. 2, sierpień, s. 411–428, t. 3, wrzesień, s. 14–34, t. 3, październik, s. 133–150, t. 3, listopad, s. 277–298, 1816, t. 4, styczeń, s. 3–21, t. 4, marzec, s. 285–296, t. 5, maj, s. 3–21, t. 5, czerwiec, s. 125–144.

³ S.B. Linde, *Przedmowa...*, s. III.

⁴ *Ibidem*, s. IX.

⁵ Н. Здобнов, *История русской библиографии до начала XX века*, Москва 1955, s. 176.

⁶ К.В. Пигарев, И.Е. Усок, А.С. Курилов, *Возникновение историко-литературной науки [w:] Возникновение русской науки о литературе*, П.А. Николаев (ред.), Москва 1975, s. 239.

padały często deklaracje podobne do tej, którą złożył Linde w pracy Griecza. W przedmowie do numeru kwietniowego z roku 1806 „Dziennika Wileńskiego” Stanisława Jundziłła, Jędrzeja Śniadeckiego i Józefa Kossakowskiego czytamy, że w sposób szczególny redakcji zależy na przygotowaniu *wypisów z najświeższych autorów wyjętych, które stan aktualny ogromnego rosyjskiego państwa wiernie będą mogły wystawić, przeznaczonych dla odbiorców polskich, którzy w nowej teraz ojczyźnie w wiadomości tej potrzebować mogą pomocy*⁷. Inna rzecz, że okoliczności polityczne „odciągały” redaktorów od wypełniania swoich pism materiałami na temat Rosji. Znamienne przykłady stanowią z tego punktu widzenia „Rozmaitości” (dodatek literacki do „Gazety Lwowskiej”) oraz „Biblioteka Warszawska”. O „Rozmaitościach” Barbara Więzik pisała:

[...] reakcją czasopisma na wieść o upadku powstania listopadowego było prawie zupełne przemilczanie przez dwa lata istnienia Rosji; dotyczyło to nie tylko wiadomości literackich, ale także geograficznych czy historycznych, których dotąd „Rozmaitości” zamieszczały bardzo wiele, [a] na ponowny wzrost zainteresowania literaturami słowiańskimi [...] wpłynęło nowe ożywienie słowianofilstwa galicyjskiego, związane z działalnością grupy literackiej „Ziewonia” i opublikowaniem jej programowego almanachu⁸.

Cecylia Gajkowska zauważyła, że stosunek redakcji „Biblioteki Warszawskiej” do literatury rosyjskiej był uwarunkowany [...] *względami politycznymi i ulegał modyfikacjom w zależności od sytuacji historycznej i aktualnych wydarzeń*⁹. W „Dzienniku Wileńskim” opublikowane zostało tłumaczenie *Panteonu autorów rosyjskich* Nikołaja Karamzina¹⁰, w „Bibliotece Warszawskiej” zaś – przegląd nowości wydawniczych w Rosji – Piotra Dubrowskiego¹¹, przy czym są to tylko przykłady materiałów o literaturze rosyjskiej.

Te i inne pozycje, które staną się przedmiotem rozpatrzenia w niniejszym artykule, łączy z sobą zorientowanie na szerszy ogląd rozwoju literatury rosyjskiej. Pod tym względem stanowiły one „dziecko” swojej epoki. W przeszłość odchodziły już czasy nazywane przez badaczy dziejów nauki o literaturze „przedhistorycznymi”¹² lub „przedsyntetycznymi”¹³, wypełnione w całości *gromadzeniem i przysposobieniem materiału podstawowego: bio- i bibliograficzne-*

⁷ [B.p.], [b.t.], „Dziennik Wileński” 1806, t. 5, kwiecień, s. 1.

⁸ B. Więzik, „Rozmaitości” (lwowskie) lat 1817–1848, 1854–1859 [w:] *Zwierzciadło prasy. Czasopisma polskie XIX wieku o literaturze rosyjskiej*, B. Galster, J. Kamionka-Straszakowa, K. Sierocka przy współudziale A. Piorunowej (red.), Wrocław etc. 1978, s. 14.

⁹ C. Gajkowska, „Biblioteka Warszawska” (1841–1914) [w:] *Zwierzciadło prasy...*, s. 82.

¹⁰ *Literatura rosyjska*, „Dziennik Wileński” 1806, t. 5, maj, s. 166–178 (nazwisko autora i tytuł utworu zostały wymienione w przedmowie; zob. s. 166–168).

¹¹ [P. Dubrowski], *Literatura rosyjska*, „Biblioteka Warszawska” 1841, t. 1, s. 175–176, t. 1, s. 17–420, t. 2, s. 203–209, t. 2, s. 518–519, t. 4, s. 205–207, 470–472.

¹² S. Pigoń, *Początki pracy badawczej nad dziejami literatury polskiej*, „Ruch Literacki”, nr 1–2/1960, s. 5.

¹³ S. Sawicki, *Początki syntezy historycznoliterackiej w Polsce. O sposobach syntetycznego ujmowania literatury w 1 połowie w. XIX*, Warszawa 1969, s. 12–27.

go¹⁴ czy, inaczej mówiąc, nastawione na *dwie jednostki zapisu: opis dzieła i biografię autora*¹⁵. Mowa przecież o czasach, które przyniosły *Historię literatury polskiej* Feliksa Bentkowskiego, nazwaną przez Stefana Sawickiego nie tylko podsumowaniem bio-bibliograficznego, materiałowego dorobku [...] poprzednich stuleci oraz (w nawiązaniu do Tadeusza Mikulskiego) bodźcem do rozszczepienia trzech różnych, ale dotychczas związanych ze sobą i zmieszanych typów stwierdzeń naukowych na trzy odrębne nauki: bibliografię, bibliologię i historię literatury, lecz także zespołem nowych propozycji co do syntetycznego ujęcia dziejów literatury¹⁶. Można dodać, że *Historię literatury polskiej* Bentkowskiego wspomina się również w kontekście, według określenia Jadwigi Ziętarskiej, *zjawiska symbiozy między krytyką literacką a zaczątkami historii literatury*:

[...] autor zdawał sobie z pewnością sprawę z czytelniczego zapotrzebowania na publikację o charakterze nie tylko bibliograficznym i historycznym, lecz także krytyczno-literackim, wyjaśniał bowiem, dlaczego nie podjął się własnej oceny „każdego pisarza i jego dzieła”¹⁷.

Pozycje o ambicjach syntetyzujących (i nie tylko) – tyle jedynie, że odnoszące się do literatury rosyjskiej – trafiały w społeczeństwie polskim na podatny grunt.

Ich przegląd wypada rozpocząć od artykułu *Literatura rosyjska*, opublikowanego w 1804 roku w dziale *O literaturze zagranicznej* „Zabaw Przyjemnych i Pożytecznych” Cypriana Godebskiego i Ksawerego Kosseckiego¹⁸. Jego główny zrząd stanowią partie zamieszczone w trzech środkowych tomach. W odróżnieniu od „odcinka” z tomu pierwszego, stanowiącego – jak czytamy – tylko *krótką wzmiankę o literaturze rosyjskiej, czyli raczej o uczonych płodach, wyszłych za teraźniejszego panowania*¹⁹, oraz dwóch ostatnich „odcinków”, wypełnionych po części omówieniem nowości o tematyce historycznej, po części zaś tłumaczeniami (w tym fragmentów *Słowa o wyprawie Igora*, dopełnionych zamieszczonym w dziale *Poezja przez Godebskiego Żalem Eufrozyny po mężu swoim Igorze*²⁰), zawierają one zarys dziejów literatury rosyjskiej – a częściowo też dziejów piśmiennictwa z zakresu filozofii, medycyny, matematyki, przyrodo-

¹⁴ S. Pigoń, *Początki pracy badawczej...*, s. 5.

¹⁵ S. Sawicki, *Początki syntezy...*, s. 16.

¹⁶ *Ibidem*, s. 89. Por. T. Mikulski, *Historia literatury wobec zagadnień księgoznawstwa* [w:] *Studia nad książką poświęcone pamięci Kazimierza Piekarskiego*, Wrocław 1951, s. 65–77.

¹⁷ J. Ziętarska, *O metodzie krytyki literackiej w dobie Oświecenia*, Warszawa 1981, s. 23, 25.

¹⁸ *Literatura rosyjska*, „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” 1803, t. 1, s. 21–25, t. 2, s. 23–40, t. 3, s. 33–46, t. 4, s. 62–73, t. 5, s. 70–91 (na początku nagłówek: *O literaturze zagranicznej. Z Dzienników J.P. Kotzebue*).

¹⁹ *Ibidem*, t. 2, s. 23.

²⁰ *Ibidem*, t. 5, s. 70–91; por. *Dzieła wierszem i prozą Cypryana Godebskiego*, cz. 2, Warszawa 1821, s. 308–323. [B.p.], *Żal Eufrozyny Jarosławny po mężu swoim Igorze*, „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” 1806, t. 5, s. 97–102; por. *Dzieła wierszem i prozą Cypryana Godebskiego...*, s. 324–330.

znawstwa i nauk społecznych – z wyeksponowaniem okresu od rządów Piotra I do panowania Aleksandra I. Mowa jest więc o Wasiliju Triediakowskim, Michaiile Łomonosowie i Aleksandrze Sumarokowie, „poetach dzisiejszych”: Michaiile Chieraskowie, Jakowie Kniaźninie, Gawriile Dierżawinie, Nikołaju Karamzinie, Iwanie Dmitrijewie, Wasiliju Puszkynie, Władimirze Izmaїłowie, Nikołaju Nikolewie, Iwanie Kryłowie i innych, czyli – jak widać – przedstawicielach wszystkich trzech rodzajów literackich; odnotowywane są ponadto przekłady literatury zachodnioeuropejskiej. Wracając do początkowych rozważań o „sprzężonych” z pierwszymi próbami przygotowania syntezy historyczno-literackiej inicjatywach w zakresie bibliografii, należy wspomnieć o pojawiającej się wzmiance o tym, że *radca dworu Kamiński w powtórny wydaniu Burgii „Elementa oratoria” przydał katalog systematyczny wszystkich dzieł w języku rosyjskim*²¹; chodzi o pracę Nikołaja Bantysz-Kamińskiego *De notitia librorum Rossicorum, systematice expositorum*, która była wydana właśnie jako załącznik do łacińskiego podręcznika retoryki *Elementa oratoria* i zapisała się jako pierwsza w Rosji bibliografia zalecająca, stworzona z myślą o celach oświatowych²². W kontekście fragmentów poświęconych *Słowu o wyprawie Igora* i Aleksiejowi Musinowi-Puszkiniowi warto wrócić natomiast do *Rysu historycznego literatury rosyjskiej* Grecza, którego drugą część – określoną jako „dodatki” – otwiera szkic Karamzina *O powieści „Wyprawa Igora”*²³.

Wcześniejsze przywołanie syntez literatury polskiej wydaje się tym bardziej zasadne, że na łamach periodyków często bądź sąsiadowały one z syntezami literatury rosyjskiej, bądź w syntezach literatury rosyjskiej były wspomniane przez ich tłumaczy lub redaktorów pism.

Tło interpretacyjne *Panteonu autorów rosyjskich* Nikołaja Karamzina, opublikowanego w „Dzienniku Wileńskim” w roku 1806 pod tytułem *Literatura rosyjska* i z przedmową Józefa Kossakowskiego, tworzy zamieszczona na tych samych łamach rozprawa Kazimierza Chromińskiego *O literaturze polskiej, mianowicie czasów zygmunto-wskich, to jest złotego wieku pisarzy*²⁴. *Panteon autorów rosyjskich* miał stanowić – jak pisał Karamzin w liście do Iwana Dmitrijewa w marcu 1800 roku – *noty do portretów autorów rosyjskich*²⁵ i był wydany właśnie jako zbiór portretów z biogramami, przez Płatona Biekietowa w 1802 roku. W tym kontekście nie sposób nie wspomnieć o osobnej formie wypowiedzi, nazywanej „portretem literackim”, syntetyzującej, jak pisał Sawi-

²¹ *Literatura rosyjska...*, t. 2, s. 28.

²² Zob. Н. Здобнов, *История русской библиографии...*, s. 83–86.

²³ *Z Karamzina, o powieści „Wyprawa Igora”* [w:] *Dodatki do Mikolaja Grecza Rysu historii literatury rosyjskiej [...]* przez S.B. Linde, Warszawa 1823, s. 381–385.

²⁴ [K. Chromiński], *O literaturze polskiej, mianowicie czasów zygmunto-wskich, to jest złotego wieku pisarzy*, „Dziennik Wileński” 1806, t. 6, lipiec, s. 1–24, sierpień, s. 136–161; t. 7, październik, s. 35–61, grudzień, s. 194–226.

²⁵ *Письма Н.М. Карамзина к И.И. Дмитриеву, Я. Грот, П. Пекарский* (ред.), Санкт-Петербург 1866, s. 115.

cki, *twórczość jakiegoś pisarza w oparciu o jej cechy charakterystyczne i tworzącej odpowiednią kompozycję synchroniczną, analogiczną do malarskiej kompozycji plam barwnych*; zdaniem badacza, wiążącego początki polskiego „portretu literackiego” z działalnością Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, jego

[...] lekturze [...] towarzyszy przekonanie, mające podstawę właśnie w owym postępowaniu się nazwiskiem autora w funkcji znaku zastępczego w stosunku do jego twórczości, że charakterystyka tej twórczości może być również traktowana jako charakterystyka samego pisarza²⁶.

Panteon autorów rosyjskich otwierali legendarny Bojan oraz Nestor, wiek XVII reprezentowali m.in. patriarcha Nikon i Symeon Połocki, najliczniejszą grupę stanowili przedstawiciele XVIII wieku, w tym Fieofan Prokopowicz, Antioch Kantemir, Wasilij Triediakowski i Michaił Łomonosow. W „Dzienniku Wileńskim” przegląd zamykała właśnie nota o Łomonosowie. Rozprawa *O literaturze polskiej, mianowicie czasów zygmunto-wskich...* Chromińskiego – ze względu na wyeksponowanie w niej znaczenia stulecia XVI w dziejach kultury polskiej, *okresu świetności, w którym kultura polska nie ustępowała Europie, czasem, do którego w w. XVIII stale nawiązywano*, [...] *szukano wartości językowych, literackich i kulturalnych, aktualnych dla współczesności*²⁷ – traktowana jest jako swego rodzaju zapowiedź propozycji periodyzacyjnych Feliksa Bentkowskiego, który w *Historii literatury polskiej* określił stulecie XVI jako „złoty wiek”²⁸. Na możliwość zestawienia z sobą *Panteonu autorów rosyjskich* i *O literaturze polskiej, mianowicie czasów zygmunto-wskich...* wskazywał sam Kossakowski we wspomnianej przedmowie, nie tylko rzucając w niej światło na twórcę rosyjskiego, który – zwłaszcza po napisaniu „pochwwały Katarzyny II” – *więcej coraz sławy nabywa*, oraz na sam *Panteon autorów rosyjskich*, którego edycja z 1800 roku jawi się jako *obrazy przez artystów, większą częścią Rosjan, sztychowane, z krótkim każdego biograficznym opisem, przez wspomnianego wyżej Karamzina, mogące równać się do typograficznej nawet ozdoby* [...] *z najlepszymi w tym gatunku obcymi*²⁹, lecz także podejmując próbę odpowiedzi na pytanie o szczytową epokę w dziejach kultury rosyjskiej. Za taką zostają uznane przez Kossakowskiego czasy ostatnie:

[...] *wiek Aleksandra dla Rosji będzie w dziejach świata jedną z wiekopomnych owych epok, które Grecja w Peryklesie, Rzym w Auguście, Włochy w Medyceuszach, Francja w Ludwiku XIV, a Polska w Zygmuntach znalazła*³⁰.

W związku z tym Kossakowski zapowiada w imieniu redakcji, że

²⁶ S. Sawicki, *Początki syntezy...*, s. 35.

²⁷ *Ibidem*, s. 93.

²⁸ Zob. *ibidem*, s. 90–92.

²⁹ *Literatura rosyjska, „Dziennik Wileński” 1806...*, s. 166–167.

³⁰ *Ibidem*, s. 166.

[...] w dalszym ciągu pisma [...] zakłada [...] dawać częściami wyjątki z różnych dzieł tego autora [tj. Karamzina – M.D.], i p. Cheraskowa, na początek zaś najwłaściwiej sądzi wystawić czytelnikom [...] w rzucie jednym oka literaturę rosyjską³¹.

Celowi temu miało służyć zamieszczenie *Panteonu autorów rosyjskich*. W kontekście słów o „rzucie jednym oka na literaturę rosyjską”, wykorzystanych w tytule niniejszego artykułu, należy podkreślić, że na *Panteon autorów rosyjskich* złożyły się noty nie tylko o literatach, lecz także o działaczach społecznych czy przedstawicielach świata naukowego, wśród których znaleźli się patriarcha Nikon czy Wasilij Tatiszczew. Do podobnych wniosków skłaniają pochodzące z początków XIX wieku syntezы literatury polskiej, a także omówiony artykuł o literaturze rosyjskiej z „Zabaw Przyjemnych i Pożytecznych”. O zbiorze prac Stanisława Potockiego z roku 1816, ważnych również w kontekście opisu „czasów zygmunto-wskich” i wymienianych zwykle obok pracy Chromińskiego *O literaturze polskiej, mianowicie czasów zygmunto-wskich...*, Stefan Sawicki pisał, że po ich odpowiednim połączeniu otrzymalibyśmy w sumie zarys historii literatury polskiej, ale zarys dotyczący literatury utożsamionej z „naukami”, a więc szeroko rozumianego piśmiennictwa, traktowanego jako przejaw oświaty czy nawet kultury narodu³². I jeszcze jedno podobieństwo między omawianymi twórcami polskimi a Karamzinem: nie tylko oni, lecz także Karamzin myślał o stworzeniu periodyzacji dziejów literatury, nawet jeśli w odniesieniu nie do ich całokształtu, to przynajmniej części.

Sposób tłumaczenia się jego, jasny i czysty, zaczyna pierwszą rosyjskiego stylu epokę, drugą z nich od Łomonosowa, trzecią od tłumaczeń słowiańskich Jełagina, czwartą od naszych już czasów liczymy – stwierdził Karamzin w zawartej w *Panteonie autorów rosyjskich* nocie o Kantemirze³³. Inny ślad myślenia Karamzina „kategoriami” periodyzacyjnymi znajdujemy w autorskiej recenzji Biekietowskiego wydania *Panteonu autorów rosyjskich*, opublikowanej w roku 1802 w piśmie „Wiestnik Jewropy”³⁴. W nawiązaniu do jego „staroruskich” partii oraz zawartej w nocie o Kantemirze propozycji periodyzacji literatury XVIII wieku Karamzin pisze:

[...] na początku sportretowani są Bojan i Nestor: [...] wydawca chciał tylko przypominieć miłośnikom literatury, że mieliśmy twórców w dawnych czasach; prawdziwy wiek autorów rozpoczął się w Rosji jednak w czasach Piotra Wielkiego: [...] Fieofan [Prokopowicz – M.D.] i Kantemir stworzyli w nim pierwszą epokę, po niej nastąpiła epoka

³¹ *Ibidem*, s. 167.

³² S. Sawicki, *Początki syntezy...*, s. 93.

³³ *Literatura rosyjska*, „Dziennik Wileński” 1806..., s. 172.

³⁴ Por. [H.M. Карамзин], *Пантеон русских авторов*, „Вестник Европы”, № 20/1802, ч. 5, s. 285–291. Do autorecenzji zostają dołączone noty o Fieofanie Prokopowiczu, Wasiliju Triediakowskim i Michaiile Łomonosowie.

*Łomonosowa i Sumarokowa, za trzecią powinny być uznane czasy Katarzyny Wielkiej, mające już znaczną liczbę autorów, na czwartą zaś... jeszcze czekamy...*³⁵.

Porównanie wydania Biekietowa z późniejszym wariantem utworu oraz z ową autorską recenzją pozwala dostrzec różnice w stosunku Karamzina do ostatniej – czwartej – epoki w literaturze rosyjskiej XVIII wieku: pisarz zrezygnował zarówno ze stwierdzenia, że za Francuzami można określić ją mianem *élégance*, jak i ze słów, że na nią ...jeszcze czekamy³⁶. W opinii Grigorija Mako-gonienki zmiana charakterystyki czwartej epoki [...] wiąże się z wypracowaniem przez Karamzina w latach 1802–1803 nowego programu estetycznego³⁷. Polscy czytelnicy, jeśli dysponowali jedynie notą w „Dzienniku Wileńskim”, nie mieli świadomości tych zmian.

Wzmianka o *Panteonie autorów rosyjskich* pojawia się w poświęconych Karamzinowi fragmentach *Krótkiego zarysu historii literatury rosyjskiej*, opublikowanego w „Przyjacielu Ludu, czyli Tygodniku potrzebnych i pożytecznych wiadomości”³⁸, pierwszym wielkopolskim tygodniku ilustrowanym, wydawanym w latach 1834–1849 w Lesznie przez Ernesta Gunthera pod redakcją Jana Poplińskiego, Józefa Łukasze-wicza i księdza Jana Tyca³⁹. Łużny nazywa „karamzinowskie” partie *Krótkiego zarysu historii literatury rosyjskiej*: [...] możliwie pełnym oświeceniem działalności literackiej Karamzina [...] na szerszym tle całego piśmiennictwa rosyjskiego XVIII i początku XIX wieku⁴⁰. Ocena *Panteonu autorów rosyjskich* wpleciona jest w rozważania o obudzeniu się w literaturze rosyjskiej [...] ducha krytycznego, a za jedną z zasług Karamzina zostało uznane tu *sprawiedliwe osądzenie Triediakowskiego*⁴¹. Czytelnik *Krótkiego zarysu historii literatury rosyjskiej* otrzymywał charakterystykę dorobku M. Łomonosowa, A. Sumarokowa, W. Triediakowskiego, M. Chieraskowa, N. Nowikowa, G. Dierżawina, D. Fonwizina, I. Chemnicera, I. Bogdanowicza, W. Kapnista,

³⁵ *Ibidem*, s. 285.

³⁶ Zob. Г.П. Макогоненко, *Комментарии* [w:] Н.М. Карамзин, *Сочинения в двух томах*, т. 2 (*Критика. Публицистика. Главы из „Истории государства российского”*), Г.П. Макогоненко (ред.), Ленинград 1984, s. 400–401.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Np. *Krótki zarys historii literatury rosyjskiej*, „Przyjaciel Ludu, czyli Tygodnik potrzebnych i pożytecznych wiadomości”, nr 48/1847, t. 2, s. 379–384, nr 49, s. 386–387, nr 50, s. 395–399, nr 51, s. 405–408, nr 52, s. 413–416, nr 1/1848, t. 1, s. 4–6, nr 3, s. 23–24, nr 12, s. 93–96, nr 13, s. 103–104, nr 15, s. 114–118, nr 16, s. 122–123, nr 17, s. 130–131. Zob. „Prace Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu. Spis zawartości prasy wielkopolskiej”, z. 19 („Przyjaciel Ludu, czyli Tygodnik potrzebnych i pożytecznych wiadomości” 1834–1849), K. Jazdon (red.), Poznań 2003, s. 42.

³⁹ Zob. B. Kosmanowa, *Prasa polska w Wielkim Księstwie Poznańskim* [w:] *Prasa regionalna w Wielkopolsce*, M. Kosman (red.), Poznań 2000, s. 12.

⁴⁰ R. Łużny, *Mikołaj Karamzin* [w:] *Pisarze i krytycy. Z recepcji nowożytnej literatury rosyjskiej w Polsce*, B. Galster, J. Kamionkova, K. Sierocka przy współudziale A. Piorunowej (red.), Wrocław 1975, s. 19 (przypis).

⁴¹ *Krótki zarys historii literatury...*, s. 406.

N. Karamzina, I. Dmitrijewa, I. Kryłowa, W. Żukowskiego, A. Puszkina i innych, a także propozycję określenia relacji czasowych między przełomowymi momentami w ich biografii artystycznej:

[...] w tym samym czasie, kiedy Dierżawin stał jeszcze w punkcie kulminacyjnym swej poetyckiej sławy, kiedy Cheraskow, Petrow, Kostrow, Bogdanowicz, Kniażnin i Fonwizin jeszcze żyli, kiedy Kryłow miał lat 21, Żukowski dopiero 6, a Batuszkow zaledwie 2, kiedy Puszkina wcale jeszcze nie było na świecie: wtedy młodzienc 24-letni [tj. Karamzin – M.D.] wyjechał za granicę⁴².

Otrzymywali oni wreszcie propozycję periodyzacji literatury rosyjskiej ostatniego wieku, opartej na wyodrębnieniu okresów „łomonosowowskiego” i „karamzinowskiego”⁴³, a także ogólną wizję dziejów literatury rosyjskiej jako rośliny przesadzonej z obcej ziemi, której historia aż do czasów szczególnie Puszkina [...] jest ciągłym tylko usiłowaniem, aby się wydobyć spod wpływu kunsztownego przeszczepienia, zapuścić korzenie w nową ziemię i zasilać się nowymi jej sokami⁴⁴. Wprawdzie zamieszczony w leszczyńskim periodyku *Krótki zarys historii literatury rosyjskiej* stawał się już obiektem rozpatrzenia, głównie w kontekście polskiej recepcji twórczości Karamzina, Żukowskiego i Puszkina, rzadko jednak zdarzało się, aby podkreślano jego genetyczny związek z krytyką literacką Wissariona Bielinskiego⁴⁵. Jedynie Danuta Matlak-Piwowska, komentując stwierdzenie, iż rzeczywistym romantycznym poetą jest Żukowski, a nie Puszkina, jak przez lat 20 utrzymywano, zauważyła, że sąd taki sformułował W. Bielinski⁴⁶. Tymczasem w *Krótkim zarysie historii literatury rosyjskiej* brzmia echa publikowanych w czasopiśmie „Otieczestwiennye zapiski” (nazwanym w nim „Ojczystymi spominkami”⁴⁷) w latach 1843–1846 artykułów Bielinskiego *Dzieła Aleksandra Puszkina*⁴⁸. Cykl ten uznawany jest za główną pracę Bielinskiego z tego okresu, zakrojoną na znacznie większą skalę, aniżeli wynika to z tytułu:

[...] rozmyślenia krytyka przybrały postać fundamentalnego dzieła o rozwoju literatury rosyjskiej od Łomonosowa do Puszkina, rozstrzygającą jednocześnie ważne problemy teoretycznoliterackie⁴⁹.

⁴² *Ibidem*, s. 399.

⁴³ *Ibidem*, s. 415.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 379.

⁴⁵ Por. H. Cybienko, *Bieliński w Polsce*, tłum. H. Suszko, „Przegląd Humanistyczny”, nr 3/1964, s. 131–158.

⁴⁶ D. Matlak-Piwowska, *Wasilij Żukowski* [w:] *Pisarze i krytycy...*, s. 30 (przypis).

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ Zob. В.Г. Белинский, *Сочинения Александра Пушкина* [w:] *idem, Собрание сочинений в трех томах*, т. 3, В.И. Кулешов (ред.), Москва 1948, s. 172–640.

⁴⁹ В.В. Прохоров, О.О. Милованова, Е.Г. Елина, Е.Е. Захаров, И.А. Книгин, *История русской литературной критики*, В.В. Прохоров (ред.), Москва 2002, s. 113.

Z tego względu tytuł *Krótki zarys historii literatury rosyjskiej* z periodyku leszczyńskiego wydaje się nawet trafniejszy niż tytuł oryginalny. Kontekst interpretacyjny *Krótkiego zarysu historii literatury rosyjskiej* tworzą wykłady o literaturze słowiańskiej Adama Mickiewicza, przy czym dotyczy to głównie właśnie fragmentów poświęconych Karamzinowi i do tego jego spuścizny historiograficznej. Do stwierdzenia, że *Historia państwa rosyjskiego* jest nie *historią Rosji, ale raczej państwa Moskiewskiego, które dziejopisarz pojął błędnie, jako szczytny ideał każdego państwa*⁵⁰, zostaje dołączony obszerny przypis, zawierający niemal dosłowne powtórzenie fragmentów wykładu XXVII Mickiewicza, poczynając od przypomnienia zarzutów czynionych Karamzinowi, że *nie umiał schwycić nici życia historycznego, [...] nie znał początków słowiańskich, [...] fałszował akta, wciskając je w ramy, jakie sobie nakreślił*, przez zasygnalizowanie jego wyższości nad historykami francuskimi i angielskimi, a skończywszy na oświadczeniu, że dzieło historyczne Karamzina *zawsze będzie czytane, mianowicie w tych tomach, gdzie mówi się o Iwanie Okrutnym*⁵¹. Jak wiadomo, polemikę z twórcą *Historii państwa rosyjskiego* podjęli Zorian Dołęga Chodakowski, autor listu do ministra oświecenia Aleksandra Golicyna, opublikowanego w piśmie „Wiestnik Jewropy” w roku 1819 pod nadanym przez redakcję tytułem *Rozważania dotyczące dziejów Rusi*⁵², a także Joachim Lelewel⁵³. Starając się połączyć wstępne uwagi o polskim wydaniu *Rysu historycznego literatury rosyjskiej* Griecza ze wzmianką o wykładach Mickiewicza, należy powtórzyć za Sawickim, że właśnie tłumacz pracy Griecza – Linde – jako pierwszy na gruncie polskim podjął starania o stworzenie syntezy literatury słowiańskiej, zaś sama praca Griecza była pierwszą poważną historią literatury rosyjskiej; pierwsza poważna próba ogarnięcia całości literatur słowiańskich należała dopiero do Adama Mickiewicza⁵⁴.

Studia nad rosyjskimi, umownie rzecz ujmując, materiałami w dziewiętnastowiecznych polskich wydawnictwach periodycznych trwają od lat. Dotąd skupiały się jednak na innych kwestiach niż ich klasyfikacja. Za punkt wyjścia przyjmowano więc najczęściej poszczególne wydawnictwa periodyczne oraz twórczość czołowych pisarzy, odpowiadając na pytania – w pierwszym przypadku – gdzie i co zostało opublikowane⁵⁵, oraz – w drugim – w jakim zakre-

⁵⁰ *Krótki zarys historii literatury...*, s. 415.

⁵¹ *Ibidem* (przypis).

⁵² [З. Доленга Ходаковский], *Разыскания касательно русской истории*, „Вестник Европы”, № 20/1819, ч. 62, s. 277–302. Por. Z. Dołęga Chodakowski, *O Słowiańszczyźnie przed chrześcijaństwem oraz inne pisma i listy*, J. Maślanka (red.), Warszawa 1967, s. 49–76.

⁵³ Zob. m.in. B. Galster, *O Lelewelowskiej krytyce „Historii” Karamzina* [w:] *idem, Paralele romantyczne. Polsko-rosyjskie powinowactwa literackie*, Warszawa 1987, s. 24–48.

⁵⁴ S. Sawicki, *Początki syntezy...*, s. 217, 218.

⁵⁵ Zob. *Zwierciadło prasy...*, Wrocław 1978. Wybór objął ponad dwadzieścia periodyków, w większości z drugiej połowy XIX wieku: wspomniane „Rozmaitości” i „Bibliotekę Warszawską”, a także „Tygodnik Petersburski. Gazetę Urzędową Królestwa Polskiego” (1830–1858), „Bałamuta Petersburskiego” (1830–1836), „Athenaeum” J.I. Kraszewskiego (1841–1851), „Rubona” i „Tekę

sie i jak dany wycinek literatury został przedstawiony⁵⁶; rzadziej wychodzono od postaci redaktorów czy tłumaczy, częstokroć głównych w swoich czasach popularyzatorów kultury rosyjskiej w Polsce⁵⁷. Przyjęcie zaproponowanej perspektywy pozwala dostrzec różnorodność, oddawanych do rąk dziewiętnastowiecznych odbiorców, polskich materiałów o literaturze rosyjskiej. Znalazły się wśród nich bowiem – oprócz przywołanych ujęć o ambicjach syntetyzujących – komentarze redaktorów lub tłumaczy do zamieszczanych przekładów literatury rosyjskiej⁵⁸, biografie jej przedstawicieli⁵⁹, przeglądy nowości wydawniczych⁶⁰ itp. W poszczególnych grupach można wyróżnić dodatkowo pozycje oryginalne i tłumaczenia. Wspominając o przekładach na język polski przeglądów nowości literackich, należy przypomnieć Nikołaja Grecza jako tego, który wprowadził „roczne” przeglądy literatury rosyjskiej⁶¹. Granice między

---

Wileńską” (1842–1849; 1857–1858), „Jutrzenkę” (1842–1843), „Przegląd Poznański” (1845–1865), „Rocznik Literacki” i „Gwiazdę” (1843–1846, 1849; 1846–1849), „Pamiętnik Naukowo-Literacki” (1849–1850), „Dziennik Literacki” (1852–1870), „Wędrowca” (1863–1906), „Przegląd Tygodniowy” (1866–1905), „Tygodnik Wielkopolski” (1871–1874), „Niwę” (1872–1905), „Ateneum” (1876–1901), „Prawdę” (1881–1915), „Kraj” (1882–1909) i „Krytykę” (1896–1897, 1899–1914).

⁵⁶ Zob. *Pisarze i krytycy...*, Wrocław 1975. Przegląd objął materiały dotyczące szesnastu przedstawicieli rosyjskiego życia literackiego: N. Karamzina, W. Żukowskiego, A. Puszkina, M. Lermontowa, N. Gogola, W. Bielinskiego, A. Hercena, I. Turgieniewa, I. Gonczarowa, N. Niekrasowa, N. Czernyszewskiego, M. Sałtykowa-Szczedrina, A.K. Tołstoja, L. Tołstoja, A. Czechowa i M. Gorkiego.

⁵⁷ Zob. m.in. E. Kucharska, *Działalność slawistyczna Piotra Dubrowskiego w świetle listów do Izmaila Sriezniewskiego*, Wrocław 1974.

⁵⁸ Np. *Poezja. Próby bajek tłumaczonych*, „Tygodnik Petersburski. Gazeta Urzędowa Królestwa Polskiego” 1837, nr 17 (9/14 maja), s. 98. Na pozycję tę składają się bajki Iwana Kryłowa *Satrapa* oraz *Mysz i szczur*, opatrzone komentarzem tłumacza, Florentyna Jałowickiego, odnoszącym się jednak nie do samego przekładu, lecz wskazującym na pilną potrzebę przygotowania całościowego wydania polskiego dzieł poety rosyjskiego.

⁵⁹ Np. [B.p.], *Mikołaj Karamzin, „Wędrowiec”*, nr 44 (3 listopada)/1870, seria 2, t. 2, s. 274–277.

⁶⁰ Np. *Rzut oka na literaturę rosyjską w roku 1824 i w początkach 1825, przez Aleksandra Bestużewa*, tłum. L. Rogalski, „Dziennik Wileński”, nr 4/1825, t. 1, s. 431–442; por. A. Бестужев, *Взгляд на русскую словесность в течение 1824 и начале 1825 годов* [w:] *Полярная звезда, изданная А. Бестужевым и К. Рылеевым*, В.А. Архипов, В.Г. Базанов, Я.Л. Левкович (ред.), Москва–Ленинград 1960, s. 488–499. Polski przekład objął tylko drugą część artykułu, o czym czytelnik został powiadomiony w przedmowie do niego: *pismo niniejsze, umieszczone na wstępie almanachu petersburskiego: „Gwiazda polarna”, na rok 1825, dzieli się na dwie części: w pierwszej znajdują się uwagi ogólne o literaturze rosyjskiej, w drugiej wyczerpujące dzieł szczególnych, które w roku 1824 i początkach 1825, literaturę wzbogaciły; odkładając część pierwszą do obszerniejszego pisma, tu umieszczamy przekład części ostatniej* (*Rzut oka na literaturę rosyjską w roku 1824...*, s. 432).

⁶¹ Np. Н.Г. [Н. Греч], *О произведениях русской словесности в 1817 году*, „Сын Отечества”, № 1/1818, ч. 43, s. 3–13. W przekładzie polskim artykuł ukazał się w tym samym roku w „Dzienniku Wileńskim”, opatrzonego następującym komentarzem redakcyjnym: *zwyyczajem jest P. Grecza, wydawcy pomienionego „Dziennika”, na początku każdego roku, dawać wiadomości o stanie literatury swojego kraju w roku upłynionym...* Zob. [B.p.], *O stanie literatury rosyjskiej*

wyodrębnionymi perspektywami badawczymi nie są przy tym nieprzekraczalne. Jeśli bowiem zajmujemy się działalnością popularyzatorów literatury rosyjskiej, nieuchronnie spotykamy się z potrzebą sporządzenia bibliografii zawartości powiązanych z nimi w ten czy inny sposób periodyków i przeprowadzenia klasyfikacji składających się na nią materiałów. Za przykład mogą służyć studia nad Piotrem Dubrowskim, autorem wspomnianego przeglądu nowości wydawniczych, opublikowanego na łamach „Biblioteki Warszawskiej” w 1841 roku. *W miarę możliwości staram się dać swoim współplemieńcom szczegółowy i wierny obraz literatury rosyjskiej, o której mają oni, niestety, bardzo mgliste wyobrażenie* – pisał w „liście do redaktora” pisma „Otcieczestwiennyje zapiski” w 1841 roku, dodając w przypisie, że w jednym z następnych numerów „Biblioteki Warszawskiej” zostanie zamieszczony [jego – M.D.] *przegląd literatury rosyjskiej za lata 1838–39–40*⁶². O przeglądzie tym Eugenia Kucharska pisała, że Dubrowski przedstawił w nim

[...] aktualne, podane z dużą znajomością przedmiotu, wydarzenia literackie ostatnich lat, zaprezentował [...] Wissariona Bielinskiego, [...] A. Puszkina, M. Lermontowa, Wł. Odojewskiego, W. Sołłoguba, I. Łażecznikowa i in.; o znaczeniu, jakie przywiązywano w Warszawie do informacji Dubrowskiego, świadczy [...] fakt, że „Biblioteka Warszawska” wprowadziła w 1841 roku w dziale „Kronika literacka” stałą rubrykę poświęconą literaturze rosyjskiej, a jedynym autorem, który zamieszczał przeglądy aktualności wydawniczych w tym dziale, był Dubrowski – dlatego też w związku z jego wyjazdem do Czech w 1841 roku w numerach „Biblioteki Warszawskiej” z sierpnia i września brak informacji o literaturze rosyjskiej, natomiast w numerze sierpniowym zamieszczono list Dubrowskiego z Pragi⁶³.

Jak widać, studia nad biografią Dubrowskiego krzyżują się ze studiami nad wydawnictwami periodycznymi i ich zawartością. Jednocześnie jednak stanowią jedno z ogniw studiów nad syntezami historycznoliterackimi. Jak przypomina Kucharska:

[...] wśród uczonych polskich, których nazwiska wymieniał Dubrowski w [...] przeglądach, na pierwszym miejscu znalazło się nazwisko Michała Wiszniewskiego, autora „Historii literatury polskiej”; [...] również wydawana przez sławistę „Jutrzenka” pisała o autorze Historii jako o wybitnym uczonym⁶⁴.

Jeszcze raz można powtórzyć, że podsuwane czytelnikom polskim pierwszej połowy XIX wieku syntetyczne opracowania dziejów literatury rosyjskiej padały na podatny grunt.

w roku 1817. (Z *Dzien. Ros. Syn Ojczyzny*), „Dziennik Wileński”, nr 5 (maj)/1818, t. 1, s. 461–469 (cytat ze s. 461).

⁶² П. Дубровский, *Литературные новости в западном славянстве*. (Письмо к Редактору), „Отечественные записки” 1841, т. 17, s. 28. Tekst ma nagłówek „Warszawa, 21 kwietnia/2 maja 1841”.

⁶³ E. Kucharska, *Działalność slawistyczna Piotra Dubrowskiego...*, s. 10.

⁶⁴ *Ibidem*, s. 20.

Bibliografia

Literatura podmiotowa:

- [B.p.], [b.t.], „Dziennik Wileński” 1806, t. 5, kwiecień, s. 1.
- [B.p.], *Krótki zarys historii literatury rosyjskiej*, „Przyjaciel Ludu, czyli Tygodnik potrzebnych i pożytecznych wiadomości”, nr 48/1847, t. 2, s. 379–384, nr 49, s. 386–387, nr 50, s. 395–399, nr 51, s. 405–408, nr 52, s. 413–416, 1848, t. 1, nr 1, s. 4–6, nr 3, s. 23–24, nr 12, s. 93–96, nr 13, s. 103–104, nr 15, s. 114–118, nr 16, s. 122–123, nr 17, s. 130–131.
- [B.p.], *Literatura rosyjska*, „Dziennik Wileński” 1806, t. 5, maj, s. 166–178.
- [B.p.], *Literatura rosyjska*, „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” 1803, t. 1, s. 21–25, t. 2, s. 23–40, t. 3, s. 33–46, t. 4, s. 62–73, t. 5, s. 70–91.
- [B.p.], *Mikołaj Karamzin*, „Wędrowiec”, nr 44 (3 listopada)/1870, seria 2, t. 2, nr 44 (3 listopada), s. 274–277.
- [B.p.], *O stanie literatury rosyjskiej w roku 1817. (Z Dzien. Ros. Syn Ojczyzny)*, „Dziennik Wileński”, nr 5 (maj)/1818, t. 1, s. 461–469.
- [B.p.], *Poezja. Próby bajek tłumaczonych*, „Tygodnik Petersburski. Gazeta Urzędowa Królestwa Polskiego”, nr 17 (9/14 maja)/1837, s. 98.
- [B.p.], *Żal Eufrozyny Jarosławny po mężu swoim Igorze*, „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” 1806, t. 5, s. 97–102.
- [Bestużew A.], *Rzut oka na literaturę rosyjską w roku 1824 i w początkach 1825, przez Aleksandra Bestużewa*, tłum. L. Rogalski, „Dziennik Wileński”, nr 4/1825, t. 1, s. 431–442.
- [Chromiński K.], *O literaturze polskiej, mianowicie czasów zygmunto-wskich, to jest złote-go wieku pisarzy*, „Dziennik Wileński” 1806, t. 6, lipiec, s. 1–24, sierpień, s. 136–161; t. 7, październik, s. 35–61, grudzień, s. 194–226.
- Dolega Chodakowski Z., *O Słowiańszczyźnie przed chrześcijaństwem oraz inne pisma i listy*, J. Maślanka (red.), Warszawa 1967, s. 49–76.
- [Dubrowski P.], *Literatura rosyjska*, „Biblioteka Warszawska” 1841, t. 1, s. 175–176, t. 1, s. 417–420, t. 2, s. 203–209, t. 2, s. 518–519, t. 4, s. 205–207, 470–472.
- Galster B., *O Lelewelowskiej krytyce „Historii” Karamzina* [w:] *idem, Paralele romantyczne. Polsko-rosyjskie powinowactwa literackie*, Warszawa 1987, s. 24–48.
- [Godebski C.], *Dzieła wierszem i prozą Cypryana Godebskiego*, cz. 2, Warszawa 1821.
- [Karamzin N.M.], *Z Karamzina, o powieści „Wyprawa Igora”* [w:] *Dodatki do Mikołaja Grecza Rysu historii literatury rosyjskiej [...] przez S.B. Linde*, Warszawa 1823, s. 381–385.
- [Linde S.B.], *O literaturze rosyjskiej przez Samuela Bogumiła Lindego*, Prez. Tow. El., Rekt. Lic. Warsz., „Pamiętnik Warszawski” 1815, t. 2, sierpień, s. 411–428, t. 3, wrzesień, s. 14–34, t. 3, październik, s. 133–150, t. 3, listopad, s. 277–298, 1816, t. 4, styczeń, s. 3–21, t. 4, marzec, s. 285–296, t. 5, maj, s. 3–21, t. 5, czerwiec, s. 125–144.
- Linde S.B., *Przedmowa polskiego wydawcy* [w:] *Mikołaja Grecza Rys historyczny literatury rosyjskiej... przez Samuela Bogumiła Linde*, Warszawa 1823, s. I–XXX.
- Белинский В.Г., *Сочинения Александра Пушкина* [w:] *idem, Собрание сочинений в трех томах*, т. 3, В.И. Кулешов (ред.), Москва 1948, s. 172–640.

- Бестужев А., *Взгляд на русскую словесность в течение 1824 и начале 1825 годов* [w:] *Полярная звезда*, изданная А. Бестужевым и К. Рылеевым, В.А. Архипов, В.Г. Базанов, Я.Л. Левкович (ред.), Москва–Ленинград 1960, s. 488–499.
- [Доленга Ходаковский З.], *Разыскания касательно русской истории*, „Вестник Европы”, № 20/1819, ч. 62, s. 277–302.
- Дубровский П., *Литературные новости в западном славянстве. (Письмо к Редактору)*, „Отечественные записки” 1841, т. 17, s. 28.
- [Карамзин Н.М.], *Пантеон русских авторов*, „Вестник Европы”, № 20/1802, ч. 5, s. 285–291.
- Н.Г. [Н. Греч], *О произведениях русской словесности в 1817 году*, „Сын Отечества”, № 1/1818, ч. 43, s. 3–13.
- Письма Н.М. Карамзина к И.И. Дмитриеву*, Я. Грот, П. Пекарский (ред.), Санкт-Петербург 1866.

Literatura przedmiotowa:

- Cybieńko H., *Bieliński w Polsce*, tłum. H. Suszko, „Przegląd Humanistyczny”, nr 3/1964, s. 131–158.
- Gajkowska C., „*Biblioteka Warszawska*” (1841–1914) [w:] *Zwierciadło prasy. Czasopisma polskie XIX wieku o literaturze rosyjskiej*, B. Galster, J. Kamionka-Straszakowa, K. Sierocka przy współudziale A. Piorunowej (red.), Wrocław 1978, s. 81–120.
- Kosmanowa B., *Prasa polska w Wielkim Księstwie Poznańskim* [w:] *Prasa regionalna w Wielkopolsce*, M. Kosman (red.), Poznań 2000, s. 9–28.
- Kucharska E., *Działalność slawistyczna Piotra Dubrowskiego w świetle listów do Izmaila Sriezniewskiego*, Wrocław 1974.
- Łużny R., *Mikołaj Karamzin* [w:] *Pisarze i krytycy. Z recepcji nowożytnej literatury rosyjskiej w Polsce*, B. Galster, J. Kamionkova, K. Sierocka przy współudziale A. Piorunowej (red.), Wrocław 1975, s. 9–24.
- Matlak-Piwowarska D., *Wasilij Żukowski* [w:] *Pisarze i krytycy. Z recepcji nowożytnej literatury rosyjskiej w Polsce*, B. Galster, J. Kamionkova, K. Sierocka przy współudziale A. Piorunowej (red.), Wrocław 1975, s. 25–38.
- Mikulski T., *Historia literatury wobec zagadnień księgoznawstwa* [w:] *Studia nad książką poświęcone pamięci Kazimierza Piekarskiego*, Wrocław 1951, s. 65–77.
- Pigoń S., *Początki pracy badawczej nad dziejami literatury polskiej*, „Ruch Literacki”, nr 1–2/1960, s. 5–13.
- „Prace Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu. Spis zawartości prasy wielkopolskiej”, z. 9 („Przyjaciel Ludu, czyli Tygodnik potrzebnych i pożytecznych wiadomości” 1834–1849), K. Jazdon (red.), Poznań 2003.
- Sawicki S., *Początki syntezy historycznoliterackiej w Polsce. O sposobach syntetycznego ujmowania literatury w 1 połowie w. XIX*, Warszawa 1969.
- Więzik B., „*Rozmaitości*” (lwowskie) lat 1817–1848, 1854–1859 [w:] *Zwierciadło prasy. Czasopisma polskie XIX wieku o literaturze rosyjskiej*, B. Galster, J. Kamionka-Straszakowa, K. Sierocka przy współudziale A. Piorunowej (red.), Wrocław 1978, s. 9–33.
- Ziętarska J., *O metodzie krytyki literackiej w dobie Oświecenia*, Warszawa 1981.
- Здобнов Н., *История русской библиографии до начала XX века*, Москва 1955.

- Макогоненко Г.П., *Комментарии* [w:] Н.М. Карамзин, *Сочинения в двух томах*, т. 2 (*Критика. Публицистика. Главы из „Истории государства российского”*), Г.П. Макогоненко (ред.), Ленинград 1984, s. 400–401.
- Пигарев К.В., Усок И.Е., Курилов А.С., *Возникновение историко-литературной науки* [w:] *Возникновение русской науки о литературе*, П.А. Николаев (ред.), Москва 1975, s. 225–262.
- Прозоров В.В., Милованова О.О., Елина Е.Г., Захаров Е.Е., Книгин И.А., *История русской литературной критики*, В.В. Прозоров (ред.), Москва 2002.